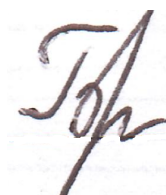

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА**

БАБАЧЕНКО Марина Вікторівна

УДК: 338.432:631.115

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ
ПОТЕНЦІАЛОМ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ
РИБНОГО ГОСПОДАРСТВА**

08.00.04 – економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)

**Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук**

Харків – 2018

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Харківському національному технічному університеті сільського господарства імені Петра Василенка Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор економічних наук, доцент
КОРНІЄЦЬКИЙ Олександр Владиславович,
Харківський національний технічний
університет сільського господарства імені Петра
Василенка, професор кафедри організації
виробництва, бізнесу та менеджменту.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, доцент
НІЦЕНКО Віталій Сергійович,
Одеський національний університет
імені І.І. Мечнікова, професор кафедри
бухгалтерського обліку, аналізу та аудиту;
доктор економічних наук, професор,
Заслужений працівник сільського
господарства України
ВДОВЕНКО Наталія Михайлівна,
Національний університет біоресурсів і
природокористування України,
завідувач кафедри глобальної економіки.

Захист відбудеться «28» грудня 2018 р. о 13⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.832.02 у Харківському національному технічному університеті сільського господарства імені Петра Василенка за адресою: 61002, м. Харків, вул. Алчевських (Артема), 44, конференц-зал.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка за адресою: 61002, м. Харків, вул. Алчевських (Артема), 44, читальний зал.

Автореферат розісланий «26» листопада 2018 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Гацько А.Ф.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Досягнення адекватного завданням розширеного відтворення рівня економічної ефективності суб'єктів господарювання передбачає здійснення низки заходів, спрямованих як на підвищення обсягів отримання економічних результатів, так і зниження витрат ресурсів, пов'язаних з основною діяльністю. Відповідно, зміни в організації виробничої та комерційної діяльності в разі свого раціонального вибору та успішного здійснення призводять не тільки до настання економічних наслідків, а й соціальних, екологічних, енергетичних тощо. В свою чергу, використання лише економічних критеріїв оцінювання стратегій розвитку підприємств в процесі їх генерування та імплементації певною мірою звужує спектр доступних та доцільних управлінських рішень, а також обмежує керівника у виборі та напрямів розвитку та конкретизації відповідних стратегій. При цьому диференціація критеріїв планування розвитку шляхом доповнення економічних індикаторів екологічними, соціальними та, особливо, енергетичними відкриває вказані можливості та підвищує обґрунтованість і рівень раціональності стратегій розвитку, що генеруються та застосовуються.

Слід зазначити, що підвищення економічної ефективності функціонування підприємств рибного господарства ґрунтується на створенні стійких конкурентних переваг. Формування та успішна реалізація останніх в умовах достатньо інтенсивної конкуренції з іншими товаровиробниками та постачальниками імпортованої продукції ґрунтується, передусім, на реалізації потенціалу зниження витрат на створення продукції без втрати її якісних характеристик. В свою чергу, питома вага витрат на енергоносії при виробництві рибної продукції, зокрема, морського промислу, перевищує третину всіх виробничих витрат підприємств, що робить підвищення показників енергетичної ефективності виробництва продукції ключовим для дотримання при розробці та імплементації стратегій розвитку. Більш того, впровадження управлінських рішень, спрямованих на ефективну мобілізацію енергетичного потенціалу підприємств рибного господарства відкриває можливості формування стійких конкурентних переваг та підвищення економічної ефективності. Втім, вказане передбачає необхідність глибокого обґрунтування теоретично-методичних та прикладних засад побудови та функціонування організаційно-економічний механізм управління потенціалом енергетичної ефективності підприємств рибного господарства.

Проблематиці побудови та функціонування організаційно-економічного механізму управління діяльністю, а також формування і реалізації потенціалу підприємств присвячені наукові праці вітчизняних і зарубіжних дослідників. Слід особливо увагу звернути на науковий доробок В. Я. Амбросова, О. Ю. Амосова, В. Г. Андрійчука, О. Д. Витвицької, А. С. Даниленка, Ю. І. Данька, М. В. Зубця, О. С. Виханського, Ю. О. Лупенка, А. І. Онищенко, П. М. Макаренка, Т. Г. Маренич, В. М. Орла, С. О. Осадчого, В. М. Онегіної, П. Т. Саблука, І. Б. Яціва, Б. О. Язлюка та інших вчених. Проблемам

енергоефективності та енергетичних оцінок соціально-економічних, організаційних та виробничих систем і процесів присвячені праці таких науковців, як В.П. Галушко, О.Д. Гудзинський, О.Ю. Єрмаков, С.О. Заїка, Г.Є. Мазнев, В.І. Перебийніс та інших. Проблемні питання розвитку підприємств рибного господарства, зокрема, в ракурсі управління енергетичною ефективністю їх основної діяльності розглядаються в працях А.К. Богерука, О.М. Берднікова, Н.М. Вдовенко, М.В. Гринжевського, Ю.О. Тараріки, В.С. Ніценка та інших. Втім, в дослідженнях вказаних авторів недостатньою мірою розглянуті безпосередньо питання управління потенціалом енергетичної ефективності підприємств рибного господарства, які спеціалізуються на морському промислі, а також побудови відповідних механізмів.

Вказане обумовлює актуальність обраної теми дисертації, ідентифікацію її предметно-об'єктної сфери, а також формалізацію мети та конкретизацію завдань дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана в межах плану наукових досліджень Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка за темою «Механізми підвищення конкурентоспроможності, розвитку економічного та виробничо-технологічного потенціалу суб'єктів агропромислового виробництва» (номер державної реєстрації 0116U003477, 2016-2020 рр.). Роль автора у виконанні даних досліджень полягає в обґрунтуванні механізмів управління енергетичною ефективністю підприємств рибного господарства.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є обґрунтування теоретичних, методичних та практичних засад побудови та функціонування організаційно-економічного механізму управління потенціалом енергетичної ефективності підприємств рибного господарства.

Визначення мети обумовило необхідність виконання таких завдань:

- дати характеристику потенціалу енергетичної ефективності підприємства як об'єкту управління;
- визначити структурні характеристики організаційно-економічного механізму управління потенціалом енергетичної ефективності підприємств;
- розвинути методичні підходи та прийоми до оцінювання потенціалу енергетичної ефективності підприємств рибного господарства;
- вивчити динаміку економічної ефективності діяльності підприємств рибного господарства;
- ідентифікувати тенденції енергоспоживання підприємств рибного господарства морського промислу;
- обґрунтувати типологію організаційних рішень зі зниження енергоспоживання підприємств рибного господарства;
- визначити прийоми та підходи стратегічного планування в управлінні потенціалом енергетичної ефективності підприємств рибного господарства;
- ідентифікувати пріоритетні напрями підвищення енергетичної

ефективності діяльності підприємств рибного господарства морського промислу;

- обґрунтувати функціональні та інструментальні засади реалізації стратегій управління потенціалом енергетичної ефективності підприємств рибного господарства.

Об'єктом дослідження є процес управління потенціалом енергетичної ефективності підприємств рибного господарства.

Предмет дослідження складають теоретико-методичні та практичні засади побудови та функціонування організаційно-економічного механізму управління потенціалом енергетичної ефективності підприємств рибного господарства морського промислу.

Методи дослідження. Теоретико-методологічною основою дисертаційного дослідження є системний підхід щодо вивчення закономірностей розвитку підприємств рибного господарства у динаміці, базові положення економічної теорії, макро- та мікроекономіки, наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених із проблем регулювання розвитку галузей підприємств, законодавчі та інші нормативно-правові акти з питань регулювання АПВ.

У процесі роботи використані такі методи дослідження: *абстрактно-логічний* (при визначенні сутності потенціалу енергетичної ефективності, теоретичному узагальненні окремих положень, встановленні причинно-наслідкових зв'язків та формулюванні висновків); *історичний* (при дослідженні зрушень в енергоспоживанні підприємств рибного господарства); *монографічний* (при вивченні досвіду управління потенціалом енергетичної ефективності); *моделювання* (при розробці архітектури організаційно-економічного механізму управління), *статистичні* (порівняння, системного та факторного аналізу, індексний), що лягли в основу аналітичної оцінки функціонування та результатів діяльності підприємств.

Інформаційною базою проведеного дослідження стали законодавчо-нормативні акти з питань розвитку підприємств рибного господарства та економіки України, матеріали Державної служби статистики України, а також основні економічні показники діяльності підприємств рибного господарства морського промислу, літературні джерела, власні розрахунки.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у поглибленні теоретичних засад й обґрунтуванні напрямів підвищення енергетичної та економічної ефективності функціонування підприємств рибного господарства морського промислу. Основні положення дисертаційної роботи, що визначають її наукову новизну, полягають у такому:

вперше:

– обґрунтовано концептуальні засади побудови та функціонування організаційно-економічного механізму управління потенціалом енергетичної ефективності діяльності підприємств рибного господарства морського промислу, в основу яких покладені результати ідентифікації напрямів

зниження витрат енергоносіїв, перехід на альтернативні джерела палива, а також реалізація процедур вибору стратегій підвищення енергетичної ефективності виробництва продукції з подальшою конкретизацією інструментарію отримання відповідних економічних ефектів;

удосконалено:

– методичний підхід до ідентифікації можливостей підвищення економічної ефективності діяльності підприємств рибного господарства шляхом визначення структурних характеристик витрат на виробництво продукції та вибору раціональних стратегічних напрямів управлінського впливу на найбільш ресурсномісткі процеси;

– ідентифікацію тенденцій енергоспоживання підприємств рибного господарства морського промислу шляхом вивчення динаміки енерговитрат з визначенням на цій основі систем організаційних заходів з підвищення енергетичної ефективності;

– стратегічний набір в управлінні потенціалом енергетичної ефективності підприємств рибного господарства морського промислу шляхом виділення загальних та деталізованих стратегій зниження енергетичних витрат підприємств та ідентифікації процедур їх вибору та імплементації;

– обґрунтування функціональних та інструментальних засад реалізації стратегій управління потенціалом енергетичної ефективності підприємств рибного господарства шляхом їх інтегрування в організаційно-економічному механізмі управління;

набули подальшого розвитку:

– наукове тлумачення поняття «потенціал енергетичної ефективності підприємства», зміст якого передбачає сукупність наявних можливостей зниження витрат на енергоносії при виробництві продукції з отриманням відповідних економічних ефектів та створенням цінових конкурентних переваг продукції;

– методичний підхід до оцінювання потенціалу енергетичної ефективності підприємств рибного господарства морського промислу шляхом ідентифікації напрямів зниження витрат на енергоносії та поєднання енергетичних оцінок з економічними;

– типологія організаційних рішень, орієнтованих на зниження енергоспоживання підприємств рибного господарства, на критерії вибору напрямів, пов'язаних з технічним переоснащенням та змінами в організації виробничої діяльності;

– пріоритетні напрями підвищення енергетичної ефективності діяльності підприємств рибного господарства морського промислу, використання яких в стратегічному плануванні дозволяє повноцінно реалізовувати можливості підвищення енергетичної та економічної ефективності підприємств;

Практичне значення одержаних результатів полягає в обґрунтуванні та апробації запропонованого комплексного підходу до побудови і функціонування організаційно-економічного механізму управління

потенціалом енергетичної ефективності підприємств рибного господарства морського промислу.

Основні положення та науково-методичні розробки, викладені в дисертаційній роботі, використовуються в діяльності ТОВ «Рейдовий термінал «Конкорд» (м. Миколаїв) та ТОВ «НК-Грейн» (м. Миколаїв). Окремі матеріали дослідження знайшли практичне застосування в навчальному процесі Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка при викладанні дисциплін «Економічний потенціал та розвиток підприємства», «Економіка підприємства» та «Проектний аналіз» (довідка № 05-075 від 03.09.2018 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійно виконаним завершеним науковим дослідженням. Положення, результати, висновки та рекомендації, що містяться в дисертації, є особистим здобутком автора.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертаційної роботи обговорювалися на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Сучасний аграрний менеджмент: теорія, методологія, практика» (Суми, 2017), «Ринкова трансформація економіки: стан, проблеми, перспективи» (Харків, 2017), «Прикладна економіка – від теорії до практики : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції» (Тернопіль, 2017), «Економічне зростання: стратегії, напрями і пріоритети» (Запоріжжя, 2018), «Ринкова трансформація економіки: стан, проблеми, перспективи» (Харків, 2018).

Публікації. За результатами виконання дисертації опубліковано 11 одноосібних наукових праць загальним обсягом 3,54 ум.-друк. арк., а саме: 5 статей у вітчизняних наукових фахових виданнях, 1 стаття в закордонному науковому періодичному виданні та 5 публікацій у матеріалах конференцій.

Обсяг і структура дисертації. Дисертаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, додатків та списку використаних джерел. Основний зміст роботи викладений на 184 сторінках комп'ютерного тексту. Робота містить 27 таблиць, 19 рисунків, 2 додатки на 7 сторінках. Список використаних джерел вміщує 180 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У першому розділі «**Теоретичні та методичні засади побудови та функціонування механізмів управління енергетичною ефективністю підприємств рибного господарства**» розглянуто потенціал енергетичної ефективності підприємства в якості об'єкта управління, обґрунтовано структурні характеристики організаційно-економічного механізму управління потенціалом енергетичної ефективності підприємств, а також розвинуто методичні підходи та прийоми до оцінювання потенціалу енергетичної ефективності підприємств рибного господарства.

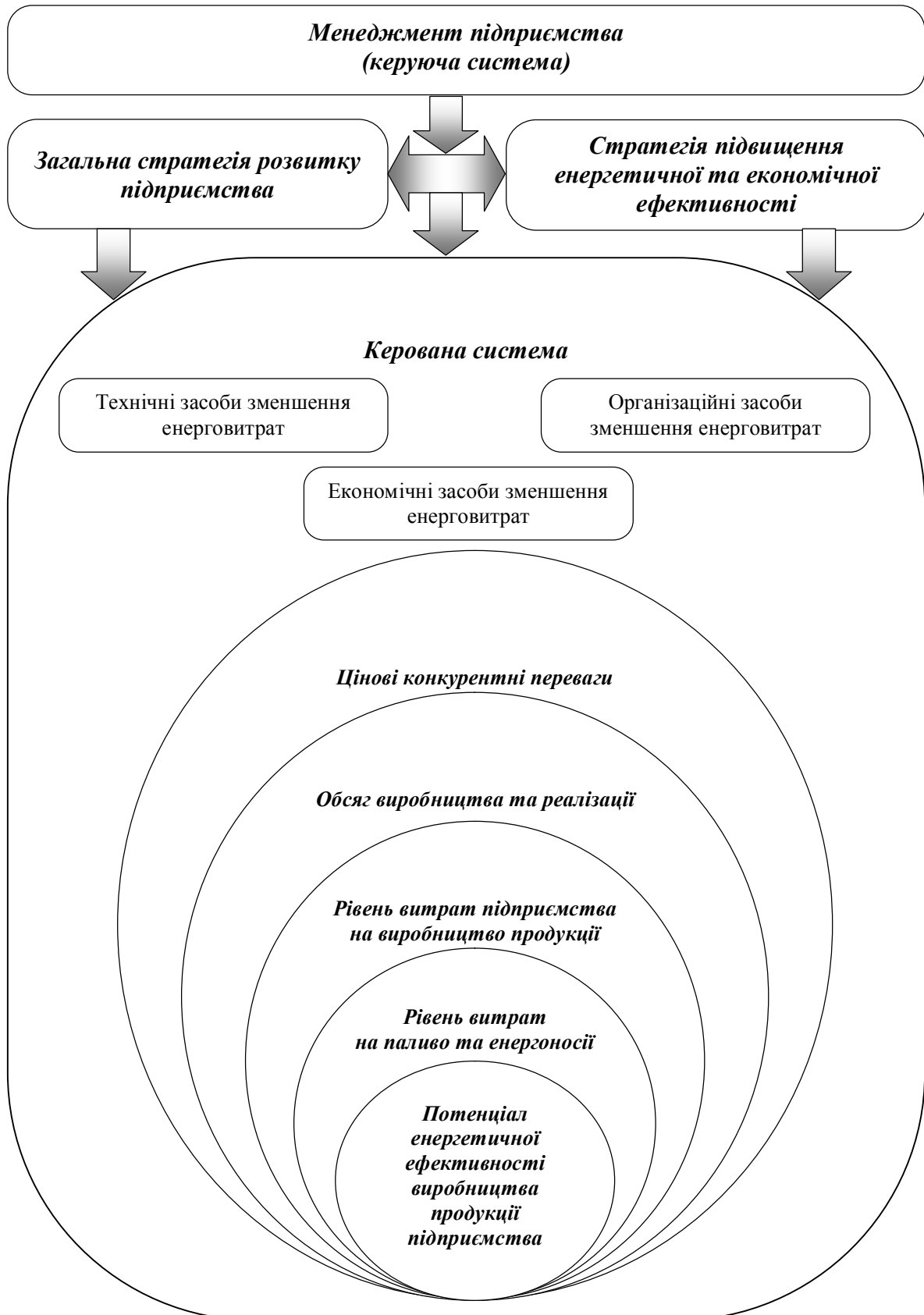
Забезпечення належного для здійснення стабільного розвитку

підприємств рибного господарства морського промислу рівня цінової конкурентоспроможності потребує здійснення постійних зрушень в напрямі раціоналізації використання ресурсів процесу виробництва, зокрема, енергетичних. При цьому, як показують результати досліджень, питома вага витрат на паливно-енергетичні ресурси в структурі собівартості морської риби, яка добувається у виключній морській економічній зоні України та у відкритій частині світового океану, перевищує третину всіх виробничих витрат. Останнє зумовлюється переважним використанням застарілого обладнання, неефективних силових установок суден рибпромислового флоту, а також організаційними недосконаlostями в управлінні підприємствами. В свою чергу, діяльність вітчизняних рибогосподарських підприємств морського промислу має виключне значення для вирішення проблемних питань дотримання продовольчої безпеки, створення робочих місць, а також дотримання галузевої пропорційності національної економіки. Крім того, накопичений досвід, наявність кваліфікованих кадрів та збереження технічних засобів морського промислу риби створюють можливості для розвитку підприємств галузі за умови створення стійких конкурентних переваг.

Дослідження показали, що саме можливості зниження енергоспоживання та підвищення енергетичної ефективності є ключовим об'єктом управлінського впливу при реалізації заходів зі створення цінових конкурентних переваг та підвищення економічної ефективності діяльності підприємств рибного господарства морського промислу через високу чутливість показників виробничих витрат до змін цін та обсягів споживання паливно-мастильних матеріалів. При цьому доведено, що саме потенціал енергетичної ефективності підприємств має розглядатися в якості об'єкта управління. В свою чергу, під потенціалом енергетичної ефективності в дослідженні передбачається сукупність наявних можливостей зниження витрат на енергоносії при виробництві продукції з отриманням відповідних економічних ефектів та створенням цінових конкурентних переваг продукції. Зважаючи на те, що використання можливостей підвищення енергетичної ефективності лежить в площині організаційних зусиль менеджменту підприємства та має економічні наслідки, то доцільним є розгляд питань мобілізації даної складової потенціалу через призму формування відповідного організаційно-економічного механізму управління (рис. 1).

Обґрунтовано, що під організаційно-економічним механізмом управління потенціалом енергетичної ефективності підприємств рибогосподарського господарства морського промислу слід розуміти систему суб'єктів та об'єктів впливу, інструментів, важелів та засобів впливу керуючої системи на керовану з метою реалізації в практиці управління напрямів зниження витрат енергоносіїв, а також процедур вибору стратегій підвищення енергетичної ефективності виробництва продукції з подальшою конкретизацією інструментарію отримання відповідних економічних ефектів.

Рис. 1. Організаційно-економічний механізм управління потенціалом енергетичної ефективності функціонування підприємств рибного господарства

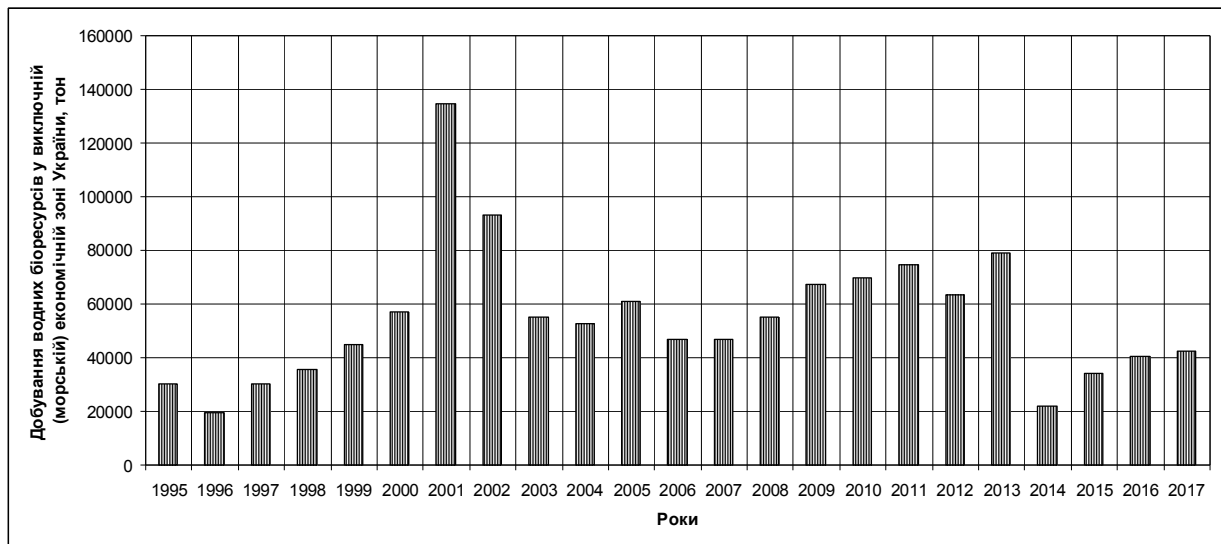
Таке тлумачення організаційно-економічного механізму управління енергетичною ефективністю підприємств покладено в основу концептуальних

засад його побудови, які передбачають встановлення причинно-наслідкового зв'язку між зниженням енергетичних витрат та підвищенням рівня економічної ефективності виробництва продукції з подальшим здійсненням відповідних заходів стратегічного впливу. В свою чергу, реалізація керуючою системою деталізованих стратегій, з одного боку, має бути узгодженою з загальною стратегією розвитку підприємства, а з іншого боку, враховувати складність техніко-економічних та організаційно-економічних систем, компоненти яких складають керовану систему в процесі управління енергетичною ефективністю.

В дисертації розвинуто методичні підходи та прийоми до оцінювання потенціалу енергетичної ефективності підприємств рибного господарства морського промислу. При цьому встановлено, що найбільш раціональним є поєднання оцінок енергетичної ефективності та енергоспоживання з оцінками економічної ефективності діяльності підприємств. Такий підхід дозволяє виокремлювати з числа доступних найбільш раціональні стратегії підвищення енергетичної ефективності підприємств. Зважаючи на склад та структуру рибпромислового флоту України, який наразі нараховує 1329 одиниць, в тому числі 23 океанічні великотоннажні, 54 середньотоннажних, 106 малотоннажних, 76 допоміжних з піднаглядних класифікаційному товариству, а також 1045 рибпромислових суден, не піднаглядних класифікаційному товариству. Стан переліченого парку рибпромислових суден, врахування тієї обставини, що їх середній вік перевищує 20 років, дозволяє окреслити основні напрями підвищення їх енергоефективності, а саме: раціоналізація маршрутів та організації портових операцій, застосування прогресивних організаційно-технічних рішень, перехід на гібридні технології енергоспоживання, переоснащення суден.

У другому розділі «**Структурно-динамічні тенденції економічної та енергетичної ефективності діяльності підприємств рибного господарства**» визначено динаміку економічної ефективності діяльності підприємств рибного господарства, ідентифіковано тенденції енергоспоживання в процесі їх основної діяльності, обґрунтовано типологію організаційних рішень зі зниження енергоспоживання підприємств рибного господарства морського промислу.

Підприємствами рибного господарства морського промислу добувається близько 55 % всіх вироблених водних біоресурсів в Україні. В дослідженні ідентифіковані тенденції зміни обсягів добування водних біоресурсів в морському промислі (рис. 2). Слід зазначити, що риболовний промисел зосереджено в південних регіонах держави, зокрема, Одеській, Миколаївській, Херсонській та Запорізькі областях. При цьому експортні позиції України значною мірою втрачені в зв'язку з закриттям російського ринку в 2014 році. Крім того, певна частина рибпромислового флоту була зосереджена в Криму на момент його анексії. Втім, зусилля з диверсифікації експорту в країни Східної Європи, Близького Сходу та Азії дозволили сповільнити темпи спадання обсягів експорту вже в 2017 році.

Рис. 2. Динаміка обсягів добування водних біоресурсів підприємствами рибного господарства морського промислу у 1995-2017 рр.

Однак торговельний баланс галузі рибного господарства продовжує характеризуватися яскраво вираженим превалюванням імпорту. В 2016 році Україна експортувала лише 8,2 тис. т риби, у порівнянні з 40 тис. т у 2014 році. При цьому внутрішній ринок залишається імпортозалежним, адже досягнутий на сьогоднішній день рівень обсягів виробництва не забезпечує не тільки біологічно обґрунтованих обсягів споживання, а й тих, що можуть бути економічно досягнутими в сучасних умовах. Відповідно, ключовим фактором зростання обсягів продукції рибогосподарських підприємств морського промислу залишається досягнутий рівень ефективності її виробництва і реалізації, який на сьогоднішній день забезпечує, в кращому випадку просте відтворення (табл. 1).

Дослідження показали, що найвищий рівень рентабельності виробництва і реалізації продукції підприємств рибного господарства морського промислу було досягнуто в 2005 році. Крім того, в 2015 році його значення також перевищило 30 %, що обумовило тенденцію до зростання обсягів виробництва. При цьому середня ціна морської та океанічної риби склала в 2017 році 6,4 тис. грн за тону, а рівень рентабельності складає 28,6 %. В контексті проведеного дослідження особливу увагу слід приділити витратам на паливо та енергію. Як показали дослідження, їх питома вага коливається в межах 28-37 % в структурі виробничої собівартості продукції, а отже вплив саме на ці елементи витрат є найсуттєвішим та найперспективнішим шляхом зниження собівартості продукції та створення цінових конкурентних переваг.

Слід зазначити, що основними типами організаційних рішень з підвищення енергетичної ефективності підприємств рибного господарства морського промислу є: застосування технічних та технологічних рішень, не пов'язаних з глибокою модернізацією та високим рівнем витрат; реалізація планомірної стратегії модернізації силових установок суден за рахунок коштів, накопичених від застосування згаданих рішень; оновлення парку

рибопромислових суден з використанням силових установок на прогресивних видах палива та джерелах енергії.

Таблиця 1

**Динаміка структури витрат на виробництва продукції підприємств
рибного господарства морського промислу**

Показник	Роки						
	2000	2005	2013	2014	2015	2016	2017
Допоміжні та таропакувальні матеріали, грн/т	123,48	205,80	302,16	390,48	732,63	801,87	823,18
Паливо та енергія, грн/т	288,11	338,96	720,53	1150,52	1508,36	1603,75	1791,63
Заробітна плата з нарахуваннями, грн/т	82,32	145,27	209,18	453,23	387,86	490,03	387,38
Амортизація, грн/т	123,48	181,58	348,64	522,96	646,44	668,23	726,34
Утримання, експлуатація та ремонт техніки і обладнання, грн/т	98,78	157,37	325,40	522,96	560,25	623,68	823,18
Інші витрати, грн/т	107,01	181,58	418,37	446,26	474,06	267,29	290,53
Виробнича собівартість, грн/т	823,18	1210,56	2324,28	3486,41	4309,59	4454,86	4842,24
Витрати на збут, грн/т	25,46	37,44	71,88	107,83	133,29	137,78	149,76
Повна собівартість, грн/т	848,64	1248,00	2396,16	3594,24	4442,88	4592,64	4992,00
Ціна реалізації, грн/т	1089,00	1650,00	3078,00	4610,00	5795,00	5910,00	6420,00
Рівень рентабельності виробництва та реалізації, %	28,3	32,2	28,5	28,3	30,4	28,7	28,6
Питома вага витрат на паливо та енергію у виробничій собівартості, %	35	28	31	33	35	36	37

У третьому розділі «Стратегічні пріоритети, напрями та шляхи мобілізації потенціалу енергетичної ефективності підприємств рибного господарства» визначено основні прийоми та підходи до стратегічного планування в управлінні потенціалом енергетичної ефективності підприємств рибного господарства, ідентифіковано пріоритетні напрями підвищення енергетичної ефективності діяльності підприємств рибного господарства морського промислу, а також окреслено функціональні та інструментальні засади реалізації стратегій управління потенціалом їх енергетичної ефективності.

В дослідженні обґрунтовано стратегії реалізації визначених типів організаційних рішень з підвищення енергетичної ефективності виробництва продукції підприємств рибного господарства морського промислу, а також виконано алгоритмізацію послідовного застосування зазначених стратегій (рис. 3). Запропонований підхід у стратегічному плануванні передбачає отримання підприємством економічних ефектів від застосованих стратегічних рішень на кожному попередньому етапі змін з подальшим його використанням для реалізації заходів наступного етапу. Вказане обумовлено

недостатнім рівнем економічної ефективності функціонування підприємств галузі для суттєвих модернізацій у зв'язку з необхідністю залучення значних ресурсів у їх здійснення. Саме тому послідовне впровадження чотирьох запропонованих стратегій дозволяє підприємствам акумулювати належні для здійснення інвестиційні ресурси, а також поступово підвищувати енергетичну та економічну ефективність своєї діяльності.

Стратегія 0

- аналіз існуючого рівня енергоспоживання;
- встановлення цільового рівня енергоспоживання;
- розробка заходів зі зниження енергоспоживання.

Стратегія 1

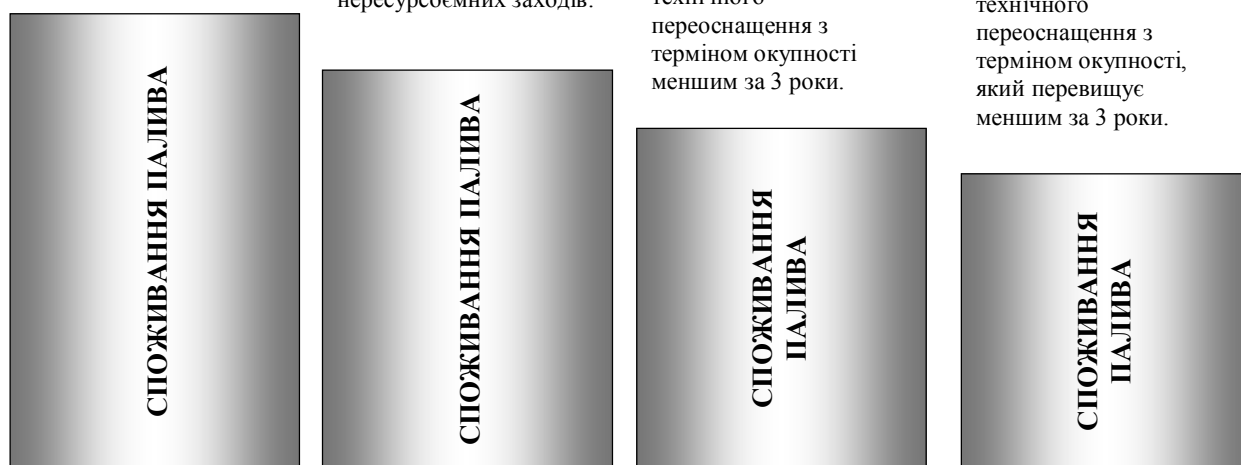
- вдосконалення використання існуючих систем;
- організаційні втручання та технічне обслуговування;
- здійснення нересурсоемних заходів.

Стратегія 2

- покращання систем енергоспоживання;
- удосконалення виконання звичайних операцій;
- здійснення заходів з технічного переоснащення з терміном окупності меншим за 3 роки.

Стратегія 3

- реконструкція систем та корпусів суден;
- здійснення заходів з технічного переоснащення з терміном окупності, який перевищує меншим за 3 роки.

Рис. 3. Алгоритм послідовної реалізації деталізованих стратегій підвищення енергетичної ефективності підприємств рибного господарства морського промислу

Узагальнення наукових позицій, в основі якої лежить функціональна концепція механізмів управління потенціалом, дозволяє окреслити основні принципи побудови вказаних механізмів, а саме: чітке покладення цілей та структурування проміжних завдань, взаємодоповнюваність функцій, наявність систем контролю досягнення цілей. Універсальність принципів побудови механізмів управління в межах функціональної концепції забезпечує високий ступінь гнучкості останніх та можливість пристосування для виконання будь-яких завдань, що стоять перед підприємством, майже безвідносно до напрямку зростання. Таким чином, функціональна концепція побудови механізмів управління потенціалом підприємств є достатньо життєздатною та такою, що відповідає контексту широкого спектру економічних досліджень.

Більш цікавою в науково-прикладному аспекті та з огляду на доступність імплементації є інструментальна концепція архітектури механізмів управління компонентами потенціалу підприємства, в тому числі і потенціалу енергетичної ефективності. Відмінною рисою цієї концепції є поєднання стандартних наборів організаційно-управлінських рішень та

залучених засобів їх реалізації у відповідності до обраної стратегії розвитку чи підвищення економічної ефективності реалізації можливостей економічного зростання підприємства. При цьому гнучкість сформованих в рамках цієї концепції механізмів управління забезпечується фактично необмеженим набором вказаних рішень, що визначається характером поставлених завдань та цілей.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукового завдання, яке полягає у теоретично-методичному та прикладному обґрунтуванні організаційно-економічного механізму управління потенціалом енергетичної ефективності підприємств рибного господарства морського промислу. Отримані результати дослідження дозволили сформулювати такі основні висновки:

1. В дослідженні ідентифіковано сутність та зміст поняття «потенціал енергетичної ефективності підприємства». Встановлено, що вказаний функціональний тип потенціалу підприємства передбачає сукупність наявних можливостей зниження витрат на енергоносії при виробництві продукції з отриманням відповідних економічних ефектів та створенням цінних конкурентних переваг продукції. При цьому визначено, що саме підвищення енергетичної ефективності є основою активізації розвитку підприємств галузі рибного господарства морського промислу.

2. Виконано обґрунтування концептуальних засад побудови та функціонування організаційно-економічного механізму управління потенціалом енергетичної ефективності діяльності підприємств рибного господарства морського промислу. Вказаний механізм ґрунтується на принципах пріоритетного застосування засобів стратегічного планування, а також поєднує організаційну та економічну складові у їх взаємозв'язку з системами технічних рішень зі зниження споживання палива та енергії рибопромисловими суднами. При цьому ідентифіковані напрями зниження витрат енергоносіїв, перехід на альтернативні джерела палива, а також реалізація процедур вибору стратегій підвищення енергетичної ефективності виробництва продукції з подальшою конкретизацією інструментарію отримання відповідних економічних ефектів та створення стійких конкурентних переваг.

3. Розробка та апробація методичного підходу до оцінювання потенціалу енергетичної ефективності підприємств рибного господарства морського промислу дозволила визначити наявність суттєвих резервів її підвищення на основі поєднання енергетичних оцінок з економічними, а також окреслити напрями зниження витрат на енергоносії, а саме: раціоналізацію маршрутів промислу та удосконалення організації портових операцій, застосування прогресивних організаційно-технічних рішень, перехід на гібридні технології енергоспоживання, переоснащення

рибопромислових суден.

4. Встановлено, що підприємствами рибного господарства морського промислу добувається близько 55 % всіх вироблених водних біоресурсів в Україні. Найвищий рівень рентабельності виробництва і реалізації продукції підприємств рибного господарства морського промислу було досягнуто в 2005 році. Крім того, в 2015 році його значення також перевищило 30 %, що обумовило тенденцію до зростання обсягів виробництва. При цьому середня ціна морської та океанічної риби склала в 2017 році 6,4 тис. грн за тону, а рівень рентабельності складає 28,6 %. Питома вага витрат на паливо та енергоносії коливається в межах 28-37 % в структурі виробничої собівартості продукції, а отже вплив саме на ці елементи витрат є найсуттєвішим та найперспективнішим шляхом зниження собівартості продукції та створення цінових конкурентних переваг.

5. Через застарілість вітчизняного флоту рибпромислових суден тенденції енергоспоживання підприємств рибного господарства морського промислу відрізняються від загальносвітових. Однак здійснення заходів з модернізації силових установок та систем енергозабезпечення вказаних об'єктів основних засобів є єдиним шляхом підвищення конкурентоспроможності і ефективності підприємств.

6. Встановлено, що основними типами організаційних рішень з підвищення енергетичної ефективності підприємств рибного господарства морського промислу є: застосування технічних та технологічних рішень, не пов'язаних з глибокою модернізацією та високим рівнем витрат; реалізація планомірної стратегії модернізації силових установок суден за рахунок коштів, накопичених від застосування згаданих рішень; оновлення парку рибпромислових суден з використанням силових установок на прогресивних видах палива та джерелах енергії.

7. Обґрунтовано стратегічний набір для реалізації вказаних типів організаційних рішень з підвищення енергетичної ефективності виробництва продукції підприємств рибного господарства морського промислу, а також виконано алгоритмізацію послідовного застосування зазначених стратегій. Запропонований підхід у стратегічному плануванні передбачає отримання підприємством економічних ефектів від застосованих стратегічних рішень на кожному попередньому етапі змін з подальшим його використанням для реалізації заходів наступного етапу. Вказане обумовлено недостатнім рівнем економічної ефективності функціонування підприємств галузі для суттєвих модернізацій у зв'язку з необхідністю залучення значних ресурсів у їх здійснення. Саме тому послідовне впровадження чотирьох запропонованих стратегій дозволяє підприємствам акумулювати належні для здійснення інвестиційні ресурси, а також поступово підвищувати енергетичну та економічну ефективність своєї діяльності.

8. Встановлення причинно-наслідкового зв'язку між зниженням енергетичних витрат та підвищенням рівня економічної ефективності виробництва продукції з подальшим здійсненням відповідних заходів

стратегічного впливу. В свою чергу, реалізація керуючою системою деталізованих стратегій, з одного боку, має бути узгодженою з загальною стратегією розвитку підприємства, а з іншого боку, враховувати складність техніко-економічних та організаційно-економічних систем, компоненти яких складають керовану систему в процесі управління енергетичною ефективністю.

9. Обґрунтована доцільність застосування інструментальної концепції побудови механізму управління компонентами потенціалу підприємства, в тому числі і потенціалу енергетичної ефективності. Відмінною рисою цієї концепції є поєднання стандартних наборів організаційно-управлінських рішень та залучених засобів їх реалізації у відповідності до обраної стратегії розвитку чи підвищення економічної ефективності реалізації можливостей економічного зростання підприємства.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях

1. Бабаченко М. В. Енергетична складова економічного потенціалу підприємств рибогосподарського підкомплексу / М. В. Бабаченко // Вісник Сумського національного аграрного університету : Економіка та менеджмент. Вип. 8 (73). – Суми : СНАУ. – 2017. – С. 151-158.

2. Бабаченко М. В. Тенденції енергетичної та економічної ефективності й конкурентоспроможності рибпромислових підприємств / М. В. Бабаченко // Вісник Сумського національного аграрного університету : Економіка та менеджмент. Вип. 12 (74). – Суми : СНАУ. – 2017. – С. 137-142.

3. Бабаченко М. В. Архітектура організаційно-економічного механізму управління енергетичною ефективністю підприємств рибного господарства морського промислу / М. В. Бабаченко // Вісник СНАУ : серія «Економіка і менеджмент». – Вип. 8(78). – Суми: СНАУ, 2018. – С. 116-123.

4. Бабаченко М. В. Стратегічне управління розвитком підприємств рибного господарства морського промислу / М. В. Бабаченко // Вісник ХНТУСГ : економічні науки. – Вип. 193. – 2018. – С. 170-177.

5. Бабаченко М. В. Напрями підвищення економічної та енергетичної ефективності рибпромислових підприємств / М. В. Бабаченко // Український журнал прикладної економіки. – 2018. – Том 3. – № 3. – С. 83-88.

Статті у зарубіжних виданнях та виданнях, внесених до міжнародних наукометричних баз

6. Бабаченко М. В. Стратегии развития потенциала

енергоефективности рыбопромышленных предприятий / М. В. Бабаченко // East European Scientific Journal Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe. – 10(26). – Vol.1. – 2018. – pp. 105-110.

В інших виданнях

7. Бабаченко М. В. Енергетичні аспекти підвищення економічної ефективності та конкурентоспроможності підприємств рибного господарства / М. В. Бабаченко // Сучасний аграрний менеджмент: теорія, методологія, практика : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – Суми: СНАУ, 2017. – С. 178-180.

8. Бабаченко М. В. Структурні особливості механізмів управління енергетичною ефективністю рибпромислових підприємств / М. В. Бабаченко // Ринкова трансформація економіки: стан, проблеми, перспективи : матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції. – Харків: ХНТУСГ, 2017. – С. 93-96.

9. Бабаченко М. В. Стратегічні пріоритети підвищення енергетичної ефективності підприємств рибного господарства морського промислу / М. В. Бабаченко // Прикладна економіка – від теорії до практики : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – Тернопіль: Вектор, 2017. – С. 125-127.

10. Бабаченко М. В. Архітектоніка механізмів управління потенціалом енергоефективності рибпромислових підприємств / М. В. Бабаченко // Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Економічне зростання: стратегії, напрями і пріоритети».- Запоріжжя: ГО «СІЕУ», 2018. – С. 78-80.

11. Бабаченко М. В. Концептуальні підходи в стратегічному управлінні енергоефективністю підприємств рибного господарства морського промислу / М. В. Бабаченко // Ринкова трансформація економіки: стан, проблеми, перспективи : матеріали IX Міжнародної науково-практичної конференції. – Харків: ХНТУСГ, 2018. – С. 73-76.

АНОТАЦІЯ

Бабаченко М. В. Організаційно-економічний механізм управління потенціалом енергетичної ефективності підприємств рибного господарства. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності). – Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка, Харків, 2018.

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукового завдання, яке полягає у теоретично-методичному та прикладному

обґрунтуванні організаційно-економічного механізму управління потенціалом енергетичної ефективності підприємств рибного господарства морського промислу. Охарактеризовано потенціал енергетичної ефективності підприємства як об'єкту управління. Визначено структурні характеристики організаційно-економічного механізму управління потенціалом енергетичної ефективності підприємств. Розвинуто методичні підходи та прийоми до оцінювання потенціалу енергетичної ефективності підприємств рибного господарства. Визначено динаміку економічної ефективності діяльності підприємств рибного господарства. Ідентифіковано тенденції енергоспоживання підприємств рибного господарства морського промислу. Обґрунтовано типологію організаційних рішень зі зниження енергоспоживання підприємств рибного господарства. Визначено прийоми та підходи стратегічного планування в управлінні потенціалом енергетичної ефективності підприємств рибного господарства. Ідентифіковано пріоритетні напрями підвищення енергетичної ефективності діяльності підприємств рибного господарства морського промислу. Обґрунтовано функціональні та інструментальні засади реалізації стратегій управління потенціалом енергетичної ефективності підприємств рибного господарства. Обґрунтовано концептуальні засади побудови та функціонування організаційно-економічного механізму управління потенціалом енергетичної ефективності діяльності підприємств рибного господарства морського промислу, в основу яких покладені результати ідентифікації напрямів зниження витрат енергоносіїв, перехід на альтернативні джерела палива, а також реалізація процедур вибору стратегій підвищення енергетичної ефективності виробництва продукції з подальшою конкретизацією інструментарію отримання відповідних економічних ефектів. Удосконалено методичний підхід до ідентифікації можливостей підвищення економічної ефективності діяльності підприємств рибного господарства шляхом визначення структурних характеристик витрат на виробництво продукції та вибору раціональних стратегічних напрямів управлінського впливу на найбільш ресурсномісткі процеси. Визначено наукове тлумачення поняття «потенціал енергетичної ефективності підприємства», зміст якого передбачає сукупність наявних можливостей зниження витрат на енергоносії при виробництві продукції з отриманням відповідних економічних ефектів та створенням цінових конкурентних переваг продукції. Ідентифіковано тенденції енергоспоживання підприємств рибного господарства морського промислу шляхом вивчення динаміки енерговитрат з визначенням на цій основі систем організаційних заходів з підвищення енергетичної ефективності. Обґрунтовано пріоритетні напрями підвищення енергетичної ефективності діяльності підприємств рибного господарства морського промислу, використання яких в стратегічному плануванні дозволяє повноцінно реалізовувати можливості підвищення енергетичної та економічної

ефективності підприємств.

Ключові слова: енергетична ефективність, організаційно-економічний механізм, підприємство рибного господарства морського промислу, стратегія, потенціал.

АННОТАЦИЯ

Бабаченко М. В. Организационно-экономический механизм управления потенциалом энергетической эффективности предприятий рыбного хозяйства. - На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.04 - экономика и управление предприятиями (по видам экономической деятельности). - Харьковский национальный технический университет сельского хозяйства имени Петра Василенко, Харьков, 2018.

В диссертации приведены теоретическое обобщение и новое решение научной задачи, которая заключается в теоретико-методическом и прикладном обосновании организационно-экономического механизма управления потенциалом энергетической эффективности предприятий рыбного хозяйства морского промысла. Охарактеризованы потенциал энергетической эффективности предприятия как объекта управления. Определены структурные характеристики организационно-экономического механизма управления потенциалом энергетической эффективности предприятий. Развита методические подходы и приемы к оценке потенциала энергетической эффективности предприятий рыбного хозяйства. Определена динамика экономической эффективности деятельности предприятий рыбного хозяйства. Идентифицированы тенденции энергопотребления предприятий рыбного хозяйства морского промысла. Обоснован типологию организационных решений по снижению энергопотребления предприятий рыбного хозяйства. Определены приемы и подходы стратегического планирования в управлении потенциалом энергетической эффективности предприятий рыбного хозяйства. Идентифицированы приоритетные направления повышения энергетической эффективности деятельности предприятий рыбного хозяйства морского промысла. Обоснованы функциональные и инструментальные основы реализации стратегий управления потенциалом энергетической эффективности предприятий рыбного хозяйства. Обоснованы концептуальные основы построения и функционирования организационно-экономического механизма управления потенциалом энергетической эффективности деятельности предприятий рыбного хозяйства морского промысла, в основу которых положены результаты идентификации направлений снижения затрат энергоносителей,

переход на альтернативные источники топлива, а также реализация процедур выбора стратегий повышения энергетической эффективности производства продукции с дальнейшей конкретизацией инструментария получения соответствующих экономических эффектов. Усовершенствован методический подход к идентификации возможностей повышения экономической эффективности деятельности предприятий рыбного хозяйства путем определения структурных характеристик затрат на производство продукции и выбора рациональных стратегических направлений управленческого воздействия на наиболее ресурсоемкие процессы. Определены научное толкование понятия «потенциал энергетической эффективности предприятия», содержание которого предусматривает совокупность имеющихся возможностей снижения затрат на энергоносители при производстве продукции с получением соответствующих экономических эффектов и созданием ценовых конкурентных преимуществ продукции. Идентифицированы тенденции энергопотребления предприятий рыбного хозяйства морского промысла путем изучения динамики энергозатрат с определением на этой основе систем организационных мероприятий по повышению энергетической эффективности. Обоснованы приоритетные направления повышения энергетической эффективности деятельности предприятий рыбного хозяйства морского промысла, использование которых в стратегическом планировании позволяет полноценно реализовывать возможности повышения энергетической и экономической эффективности предприятий.

Ключевые слова: энергетическая эффективность, организационно-экономический механизм, предприятие рыбного хозяйства морского промысла, стратегия, потенциал.

ABSTRACT

Babachenko M. V. Organizational and economic mechanism of management of potential of energy efficiency of enterprises of fish industry. - Manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Economics, specialty 08.00.04 – Economics and Management of Enterprises (by Types of Economic Activity). – Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture, Kharkiv, 2017.

The dissertation presents a theoretical generalization and a new solution of the scientific problem, which is based on theoretical and methodological and applied substantiation of the organizational and economic mechanism of management of the potential of energy efficiency of enterprises of the fisheries sector of sea fishing. The potential of energy efficiency of an enterprise as an object

of management is characterized. The structural characteristics of the organizational and economic mechanism of management of the potential of energy efficiency of enterprises are determined. Methodical approaches and techniques for assessing the potential of energy efficiency of fisheries enterprises are developed. The dynamics of economic efficiency of activity of enterprises of fish industry is determined. Energy consumption trends of marine fisheries enterprises are identified. The typology of organizational decisions to reduce energy consumption of fish industry enterprises is substantiated. Methods and approaches of strategic planning in management of potential of energy efficiency of enterprises of the fish industry are determined. The priority directions of increasing energy efficiency of the enterprises of the fishing industry of sea fishing have been identified. The functional and instrumental bases of realization of strategies of management of potential of energy efficiency of enterprises of the fish industry are substantiated. The conceptual principles of construction and functioning of the organizational and economic mechanism of management of the energy efficiency of activity of enterprises of the fishing industry of sea fishing, based on the results of identification of the directions of reduction of energy costs, the transition to alternative sources of fuel, as well as the implementation of procedures for choosing strategies to increase the energy efficiency of production from further specifying the tools for obtaining appropriate economic effects. The methodical approach to identifying opportunities for increasing the economic efficiency of fish industry enterprises by means of determining the structural characteristics of the costs of production and selecting the rational strategic directions of management influence on the most resource-intensive processes is improved. The scientific interpretation of the concept "potential of energy efficiency of the enterprise" is determined, the content of which includes a set of available possibilities of reducing energy costs in the production of products with the obtaining of appropriate economic effects and the creation of price competitive advantages of products. The strategic set in management of the potential of energy efficiency of enterprises of the fishing industry of sea fishing is determined by the allocation of general and detailed strategies for reducing energy costs of enterprises and identifying the procedures for their selection and implementation. The substantiation of functional and instrumental principles of realization of strategies for management of the potential of energy efficiency of fish industry enterprises through their integration into the organizational and economic management mechanism is fulfilled. The methodical approach to assessing the potential of energy efficiency of fishing enterprises of the sea industry by identifying the directions of reducing energy costs and combining energy assessments with economic ones is developed. The types of organizational decisions aimed at reducing energy consumption of fish industry enterprises are determined, on the criteria of the choice of areas related to technical re-equipment and changes in the organization of production activities. The trends of energy consumption of sea

fisheries enterprises by means of study of energy consumption dynamics with the definition on this basis of systems of organizational measures for increasing energy efficiency are identified. The priority directions of increase of energy efficiency of activity of enterprises of the fishing industry of sea fishing, the use of which in strategic planning allows to fully realize opportunities of increase of energy and economic efficiency of enterprises, are substantiated.

Key words: energy efficiency, organizational and economic mechanism, enterprise of fish industry of sea fishing, strategy, potential.

Підписано до друку 19 вересня 2018 р. Формат 60x84/16.
Папір 80 г/м². Гарнітура Times New Roman.
Друк офсетний. Обсяг: 0,9 ум.-друк. арк.; 0,9 обл.-вид.арк.
Наклад 100 прим. Замовлення № 335

Видавництво ТОВ «Щедра садиба плюс»
Свідоцтво суб'єкта виробничої справи:
серія ДК № 4666 від 18.12.2013 р.
61052, Україна, м. Харків, вул. Ярославська, 11
(057) 754-49-42

Надруковано у ТОВ «Смугаста типографія»
Україна, 61002, Харків, вул. Чернишевського, 28а.

«Zebrine printing office» Ltd